

BARTIS ELŐD

Ügyleti képviselet a román fejedelemségek jogában

Conventional Representation in the Law of the Romanian Principalities

Abstract: This study explores the rules governing conventional representation in the legal sources of the two Romanian principalities, Wallachia and Moldavia, from their foundation up to their unification in 1859. Over the course of more than five centuries, we review the regulations concerning conventional representation as reflected in medieval legal collections, the laws and educational works adopted during the Phanariot period, the legal codes promulgated by princes Calimach and Caragea, and the Wallachian Commercial Code of 1840. The study focuses exclusively on the institution of conventional representation, without addressing instances of legal or judicial (court-ordered) representation.

Keywords: Romanian legal history, representation, conventional representation, Wallachia, Moldavia

Összefoglaló: Jelen tanulmány célja az ügyleti képviselet szabályainak feltárása Havasalföld és Moldva jogforrásaiban, a két román fejedelemség megalakulásától egészen 1859-es egyesülésükig. A több mint ötszáz évet felölelő időszakban áttekintettük a középkori román jogszabálygyűjtemények, a fanarióta korszakban elfogadott törvények és oktatási célokra készült munkák, továbbá a Calimach és Caragea fejedelmek által kiadott törvénykönyvek, valamint az 1840-ben megalkotott havasalföldi Kereskedelmi törvénykönyv ügyleti képviseletre vonatkozó szabályait. A tanulmány kizárólag az ügyleti képviselet intézményére fókuszál, nem tárgyalja a törvényes, illetve a hatósági (bíróság által elrendelt) képviselet eseteit.

Kulcsszavak: román jogtörténet, képviselet, ügyleti képviselet, Havasalföld, Moldva.

1. A középkori román jog

Bár a román jogtörténeti munkák hagyományosan a Dák Királyság és Dacia Provincia korával kezdik a román jog történeti elemzését, jelen tanulmányban eltekintünk a római jog képviseleti szabályainak ismertetésétől. A második dák háborút követően (Kr. u. 105–106), miután a Római Birodalom meghódította a Dák Királyságot, a tartomány jogrendjét a különböző státusú telepések *peregrinus* jogrendje és a birodalmi jog kölcsönhatása

határozta meg.¹ Mivel a római jog esetleges helyi sajátosságokkal alkalmazandó volt Dacia Provinciában is, elégségesnek érezzük, ha itt csak utalunk a római joggal foglalkozó legfőbb magyar nyelvű munkákra,² amelyek kimerítő részletességgel tárgyalják az intézményt.

Kötelmi jogi relevanciával bíró helyi sajátosággként azonban szükséges említést tennünk ebből a korszakból az ún. daciai viaszostáblákra³ (*tabulae ceratae*), amelyek a helyiek által használatos szerződéseket rögzítették, viszont ezek közül csak egy szerződésben találunk egy rövid utalást a képviselő intézményére. A XIII. viaszostábla egy társasági szerződést rögzít, amely értelmében két, feltehetően római polgár, Crassius Frontius és Iulius Alexander, egy közös pénzalapot hoznak létre, hivatásszerű kölcsönfolyósítás céljából (*societas danistariae*).⁴ A szerződés rögzíti, hogy Crassius Frontius nem személyesen, hanem Cassius Palumbus (valószínűleg libertusa) útján folyósította saját részét.⁵

A román államalakulatok szoros értelemben vett létrejöttéről csak a XIV. század elejétől beszélhetünk. A történészek hagyományosan 1343-ra teszik Moldva alapítását, amikor Nagy Lajos magyar király létrehozta a moldvai határőrséget, míg Havasalföldét 1330-ra (posadai ütközet). A két fejedelemség egészen 1859-ig különálló államként létezett, saját fejedelmekkel, önálló közigazgatással és jogalkotással, bár nyelvi, kulturális tekintetben, illetve kereskedelmi kapcsolataik révén szorosan összefonódtak. A tanulmányban az időrendi megközelítést részesítettük előnyben a területi elvvel szemben, így a képviselői szabályokat a jogforrások megjelenésének sorrendjében mutatjuk be.

Kezdetben a román fejedelemségekben is elsősorban a szokásjog jelentette a jog forrását, amely idővel kiegészült a fejedelem által hozott törvényekkel (románul „*pravila*”). Moldvában írásos jogszabályokról először a XV. század elején tesznek

1 NÓTÁRI Tamás: *Római jog Dacia Provinciában = Erdély jogtörténete*, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris Kiadó, Kolozsvár, 2018, 44.

2 FÖLDI András, HAMZA Gábor: *A római jog Története és Intitúciói. 22. átdolg. és bőv. kiadás*, Eszterházi Károly Egyetem, Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2016; HAMZA Gábor: *Az ügyleti képviselő: dogmatikai és elméleti vizsgálatok az antik jogoktól napjainkig*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979; NÓTÁRI Tamás: *Római köz- és magánjog*, Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2011; BESENYŐ András: *Római magánjog. A római magánjog az európai jogi gondolkodás tükrében. 4. kiadás*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2010.

3 Szám szerint huszonöt viaszostábla, amely közül négy nem jogi tartalmú, Kr. u. 139 és 167 között keletkeztek az Alburnus maior (mai Verespatak) és közelében található bányászfalukban. Az okiratokat a markomann-szarmata betörés elől délre menekülő lakosok Alburnus Maior bányáuregeibe falazták be, ahonnan fokozatosan, 1786 és 1855 között kerültek elő. Kilenc, teljes egészében olvasható, három jórészt rekonstruálható viaszostábla, a fennmaradók azonban annyira töredékesek, hogy jogi értelmezés tárgyát nem képezhetik. A következő szerződések azonosíthatók ezekből: *stipulatio*, adásvétel (*emptio-venditio*), kölcsön (*mutuum*), munkabérelt (*locatio-conductio operarum*), társaság (*societas*), letét (*depositum*). Vö. NÓTÁRI: *Római jog Dacia Provinciában...*, i. m., 51–62.

4 Vö. *Uo.*, 61; Vladimír HANGA: *Dreptul roman pe teritoriul Daciei = Istoria dreptului românaesc*, I, szerk. Liviu P. MARCU, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Budapest, 1980, 111.

5 *Uo.*

említést, Alexandru cel Bun uralkodásának idejéből (1400–1432),⁶ az első átfogóbbnak mondható jogszabálygyűjtemények azonban csak a XVII. században jelentek meg.

1640-ben Matei Basarab havasalföldi fejedelem utasítására nyomtatott törvénykönyv jelenik meg román nyelven (az ún. *Pravila mică*),⁷ amely főként egyházi és néhány világi szabályt is tartalmazott. Foglalkozott többek között az örökösödés rendjével, az örökbe fogadott gyermekek jogi helyzetével, a házassági akadályokkal és szexuális bűncselekményekkel.⁸

Ezzel szinte egy időben, Moldvában is egyházi és világi jogszabályokból álló törvénygyűjtemény jelenik meg, Vasile Lupu fejedelem kezdeményezésére és jóváhagyásával. Az 1646-ban megjelent ún. *Cartea românească de învățătură*⁹ tulajdonképpen bizánci eredetű görög és latin forrásokból¹⁰ válogatott szabályok fordítása román nyelvre. A törvénygyűjtemény szinte minden jogterületet átfogott: egyszerre tartalmazott egyházi, büntető-, polgárjogi és eljárásjogi szabályokat. Ami a kötelmi jogot illeti, foglalkozott a kötelmek forrásaival, a garanciákkal, a szerződéssel és jogügyletekkel, a jogellenes cselekményekkel, és néhány rendelkezése a képviselőre is vonatkozott.¹¹

A képviselő megnevezése a törvénygyűjteményben az „*ispravnic*” volt, de ezzel a kifejezéssel illeték az uralkodó parancsait végrehajtó tisztviselőket, később azokat a személyeket, akik az uralkodó nevében kormányoztak egy területet.¹² A 13. fejezet („*pricina*”) 145. alfejezete („*zaceală*”) kimondta, hogy az a személy, aki valaki képviselőjének adta ki magát, és ilyen minőségben pénzt vett át egy adóstól, úgy felelt, mint egy tolvaj, ha az átvett pénzt saját érdekében használta fel. Ugyanazon fejezet 148. alfejezete az egyházi vagyonnal történő visszaélés kapcsán tett említést a képviselőről.

6 Dimitrie ALEXANDRESCO: *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român în comparațiune cu legile vechi și cu principalele legislațiuni străine. Tomul I, ediția a II-a*, Editura Tipografiei Ziarului „Curierul Judiciar”, București, 1906, 3; Vladimir HANGA, Valeriu ȘTROMPA, Valentin Al. GEORGESCU: *Izvoarele dreptului feudal, structura generală și trăsăturile stilistice = Istoria dreptului românească*, I, szerk. Liviu P. MARCU, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, 202.

7 Magyar fordításban: kis törvénykönyv.

8 HANGA, ȘTROMPA, GEORGESCU: *i. m.*, 207.

9 Szó szerinti fordításban „*román tankönyv*”, amely azt a célt szolgálta, hogy iránymutatást adjon a bírácoknak. A Román Tudományos Akadémia 1961-ben a törvényt teljes szövegét közzétette, a régi írott román jog forrásainak feltárását célzó sorozat részeként. Lásd Andrei RĂDULESCU (szerk.): *Cartea românească de învățătură. Ediție Critică*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1961.

10 A törvénygyűjtemény fő forrása az ún. „*császári törvények*” („*Pravilele împărătești*”), amelyek Justinianus törvényeinek kivonatolt, magyarázattal ellátott kiadásai. A román fejedelemségekben ismertek voltak a Baszilikák (I. Baszileiosz bizánci császár által elkezdett és VI. León idején befejezett gyűjtemény, amely a Codex Juris Civilis átdolgozása és görög nyelvű fordítása), Stefan Dusan Zanikulja (Konstantinus és Justinianus törvényének szerb kivonata) és Konstantinus Harmenopolus Kompilációja. A büntetőjogi szabályok tekintetében Prosper Farinaccius *Praxis et theoriae criminalis* című munkájából merített. Vö. DEMETER JÁNOS: *A román jog kodifikálásának szakaszai és jellemzői*, Jogtudományi Közlöny, 1985/4, 207–216, 208; RĂDULESCU: *Cartea...*, *i. m.*, 16–20.

11 HANGA, ȘTROMPA, GEORGESCU: *i. m.*, 210.

12 Dictionar explicativ al limbii române (A román nyelv értelmező szótára), <https://dexonline.ro/intrare/ispravnic/29385/definitii> (letöltés ideje 2025. 01. 21.).

Ez alapján, ha valaki az egyház képviselőjeként („*ispravnic bisearicii*”) saját céljára használta fel az egyházi vagyont, büntetésképpen el kellett távolítani arról a helyről, ahol tevékenykedett, és minden vagyonát elvesztette. Ebben az esetben az „*ispravnic*” tulajdonképpen egyházi ügyintézőt jelent, aki azonban egyebek mellett akár területek adásvételével vagy az egyházi vagyon megőrzéséhez szükséges jogügyletek megkötésével is meghatalmazással rendelkezett. Még drasztikusabb volt a szankció abban az esetben, ha valaki az egyházi vagyon begyűjtésével volt megbízva, és az így szerzett vagyont nem adta át az egyház kincstárnokának, hanem saját céljára használta fel. Amennyiben bizonyítást nyert tette becsületes és hithű tanúk által, lefejezés általi halálbüntetésre lehetett ítélni, és minden vagyonát elvesztette. Utóbbi rendelkezésből világosan kitűnik a kor vallás- és egyházközpontúsága, a törvény rendkívül szigorúan védte az egyházi vagyont.

A 15. fejezet 204. alfejezete modern szóhasználattal élve a kereskedelmi képviselet egyik aspektusát szabályozta. Kimondta ugyanis, hogy abban az esetben, ha egy kereskedő („*neguțătoriu*”) képviselője a kereskedő által rábízott dolgokon felül még más-tól is vásárol, és azt is eladja a kereskedő nevében, a kereskedő nem fog felelni utóbbi dolgok hibáiért vagy az azok által okozott károkért.¹³ Vasile Lupu törvénygyűjteménye kevés rendelkezést tartalmazott a képviseletre vonatkozóan, így azokból rendszertani következtetéseket nehéz levonni. Ennek ellenére ez utóbbi rendelkezésből világosan kiolvasható a *közvetlen képviselet elvének alkalmazása*, hiszen azt látjuk, hogy a törvény egy kivételt rendel azon főszabály alól, miszerint a kereskedő felel azokért a dolgokért, amelyeket képviselője útján értékesít. Ez csak úgy lehetséges, ha a jog elismeri, hogy akkor is közvetlen jogviszony alakul ki a kereskedő és a vevő között, ha valamelyikük a szerződést képviselő útján köti meg.

Végül pedig az 51. fejezet („*glava*”) 10. alfejezete úgy rendelkezett, hogy a kiskorú gyermek („*cucon micșor*”) képviselője, aki köteles a kiskorú vagyonát kezelni még a szülők halála után is, engedély nélkül venne el a vagyonból, úgy, hogy azt nem a kiskorú érdekében használta fel, a képviselő csalásért volt felelősségre vonható. Itt a képviselő kifejezés vélhetően a gyámra vonatkozik. Erre enged következtetni az a megjegyzés, hogy a képviselő szülők halála után is kezeli a kiskorú vagyonát.

Összességében véve Vasile Lupu törvénygyűjteménye rendkívül fontos helyet foglal el a román fejedelemségek jogtörténetében, hiszen ez tekinthető az első román nyelvű, világi hatalom által jóváhagyott írott törvénykönyvnek, amely ebből a szempontból sok európai országot megelőz. Bár nem tekinthető eredeti munkának, hiszen alapvetően nem más, mint bizánci eredetű (görög és latin nyelvű) szabályok kompilációja, mégis kiemelt szerepe volt abban az időben a fejedelem hatalmának megerősítésében. Ez főképp a büntetőjogi szabályokon érhető tetten, amelyek rendkívül szigorúan büntették az uralkodó hatalma ellen irányuló bűncselekményeket (felségárulás, felkelés, hivatalnokok sérelmére elkövetett bűncselekmények stb.),¹⁴ valamint a büntetőjogi felelősség

13 Liviu MARCU P., Valeriu ȘTROPĂ: *Obligații și contracte = Istoria dreptului românească*, I, szerk. Liviu P. MARCU, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, 571.

14 Az elnyomó osztály és a fejedelem szükségét érezte olyan büntetőjogi szabályoknak, amelyek útján elejét tudja venni az elnyomottak lázadásainak. Vö. RĂDULESCU: *Cartea..., i. m.*, 10, 26.

szabályai alá rendelték több olyan tényállást, amit a szokásjog polgári jogi természetűnek tekintett, így bővítve a bűncselekmények körét.¹⁵ Ahogyan azt láthattuk, ez a következtetés érvényes a képviselő vonatkozásában is, hiszen a rábizott vagyonnal visszaélő képviselő a tolvajjal vagy csalóval hasonló módon felelt. Fontos megjegyezni, hogy a *Cartea românească de învățătură* alkotói is felismerték a helyi szokásjog és a törvénykönyv szövege közötti ellentmondásokat, ezért úgy rendelkezett, hogy ellentmondás esetén a helyi szokás elsőbbséget élvezett.¹⁶

Vasile Lupu törvénygyűjteményének történelmi jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy Moldvában közel kétszáz évig hatályban volt és visszhangja a havasalföldi bojárság körében is sikert aratott, hiszen tartalmát, bár más elrendezésben és más fordításban, de integrálták a Matei Basarab uralkodó által 1652-ben kihirdetett törvénykönyvbe is (az ún. *Îndreptarea legii* vagy *Pravila mare*¹⁷). A két törvénymű azonban nem azonos, hiszen Matei Basarab törvénykönyve tartalmazta Manuil Malaxos *Nomokanonjának* fordítását is. Ennek ellenére kijelenthető, hogy tulajdonképpen Moldvában is és Havasalföldön is a XVII. század elején voltaképpen azonos írott törvények alapján szolgáltatták a jogot.¹⁸

A következő jelentősebb időszak a román fejedelemségek magánjogfejlődésében az ún. fanarióta korszak (XVIII. század eleje és 1821 között) volt, amikor Havasalföld és Moldva fejedelmét a török porta nevezte ki a török közigazgatásban magas pozícióit betöltő görög tisztviselők¹⁹ közül. Ezek művelt, nyelveket beszélő személyek voltak, akik ismerték a nyugati és keleti kultúrát is.²⁰ Sokan közülük felváltva, hol az egyik, hol a másik fejedelemségben uralkodtak, s magukkal vihették a maguk alkotta törvényeket és módszereket. Megbízásuk nemcsak diplomáciai célzatú volt, hanem azt a törekvést is szolgálta, hogy minél több adót sajtoljanak ki a népből. Minden visszasságuk ellenére, a fanarióta korszaknak is voltak hozadékai az államigazgatás, tökefelhalmozás, kereskedelmi kapcsolatok és nem utolsósorban a törvénykezés terén is.²¹

Havasalföldön Alexandru Ipsilanti fejedelem (1774–1782) megbízására 1780-ra összeállították az ún. *Pravilniceasca condică* törvénygyűjteményt, amelynek alapja a Baszilikák, kiegészítve néhány helyi szokással és gyakorlattal.²² A korábbi törvénygyűjteményekhez képest ez a mű sokkal strukturáltabb, átláthatóbb. A törvénygyűjtemény negyven címből és összesen kétszáz pontból állt, amelyek főként a bírósági rendszer felépítésével és a perrendtartással foglalkoztak, de polgári és családjogi szabályokat is

15 *Uo.*, 16.

16 *Uo.*, 27.

17 Magyar fordításban: a jog kiigazítása (Istennel), illetve nagy törvénykönyv. A Román Tudományos Akadémia 1962-ben ezt a törvényt is közzétette, a régi írott román jog forrásainak feltárását célzó sorozat részeként. Lásd. Andrei RĂDULESCU (szerk.): *Îndreptarea legii*, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, București, 1962.

18 RĂDULESCU: *Cartea...*, i. m., 26–27.

19 Ezek a tisztviselők Isztambul Fener kerületéből származtak, innen a korszak elnevezése.

20 VERESS Emőd: *Fejezetek a magyar magánjogi kodifikáció történetéből*, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2022, 42.

21 DEMETER: *i. m.*, 208.

22 ALEXANDRESCO: *Explicatiunea...*, *Tomul I*, i. m., 18–19.

tartalmaztak. Külön címben („*Pentru vechili*”²³) foglalkozott a megbízással és képviseléssel, viszont ezek csak eljárásjogi jellegűek voltak. A megbízott elnevezése a „*vechil*”, a képviselőé pedig „*epitrop*” volt. Úgy rendelkezett, hogy amennyiben valaki megbízott útján vesz részt a tárgyaláson, a bíró ne a képviselőt ítélje el, hanem azt a személyt, aki a megbízást adta (1. pont), hiszen úgy kell tekinteni, mintha a megbízó saját maga vett volna részt a tárgyaláson. Kifejezetten megjelenik tehát a közvetlen képviselő elve. A megbízott köteles volt írásos igazolást felmutatni a bíróságnak, hogy képviselési joggal bír, illetve további két tanú kellett a képviselőtényét igazolja. A képviselőt vonatkozhatott kizárólag a tárgyaláson való részvételre, de kiterjedhetett arra is, hogy a képviselő a perben részes fél helyett szolgáltatson vagy neki kelljen teljesíteni. Ez utóbbi esetben a bíróság a képviselőt kötelezte fizetni, vagy neki ítélhette meg a követelést (2. pont).

Moldvában Alexandru Moruzi fejedelem felismerte, hogy Vasile Lupu törvénykönyve egyre inkább feledésbe merült, és az igazságszolgáltatásban inkább a Baszilikák és a császári törvények eltérő verzióhoz nyúltak vissza. Ennek következtében megbízta pohárnokát, Toma Carrát, hogy fordítsa le görög nyelvről Armenopol Hexabibloszát. Carra 1804-re elkészítette a fordítást, azonban Moruzi egy újabb feladattal bízta meg: egy polgári és büntető törvénykönyv kidolgozásával. Noha a polgári törvénykönyv személyi jogi része elkészült, Carra 1806-ban bekövetkezett halála megakadályozta a tervezet megvalósítását.²⁴

Az ítélezés megkönnyítése céljából Andronachi Donici 1814-ben oktató jellegű törvénygyűjteményt jelentetett meg, amit egyszerűen csak *Codul lui Donicinek* (Donici törvénykönyve) vagy *Manualul lui Donicinek* (Donici tankönyve)²⁵ neveztek. Ez is, hasonlóan a Havasalföldön már hatályban lévő *Pravilniceasca condică*hoz, a Baszilikák kivonata volt. A benne található szabályok főként polgári és eljárásjogi szabályok: kitért többek között a törvény meghatározására, a szokásra, a bíróságok hatáskörére és eljárására, a tulajdonjogra, szerződésekre és a családjogra is. A megbízásról („*vechil*”) a VII. fejezet szól, amelynek szövegében megjelenik a „*vechil*” mellett az „*advocat*” (ügyvéd) kifejezés is. A „*vechil*” valószínűsíthetően minden megbízásra, az „*advocat*” csak a perbeli képviselőre vonatkozott. A VII. fejezet 1. pontjában azt mondta ki például, hogy nem lehetnek perben megbízottak vagy ügyvédek azok, akik süketek, a 17. életévüket be nem töltött kiskorúak, akiket emberöléssel gyanúsítottak, hamis tanúzásért elítéltek, vagy becsületességük megkérdőjelezhető. Ugyanezen pont rendelkezett a megbízott díjazásáról: amennyiben az ügyet befejezte, jogosult volt a szerződés szerinti

23 A „*vechilet*” kifejezés a török „*vechialet*” szóból származik, melynek jelentése az oszmán polgári törvénykönyvben is a megbízás. A megbízó elnevezése „*muvechil*”, a megbízotté pedig a „*vechil*”. DIMITRIE ALEXANDRESCO: *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român în comparațiune cu legile vechi și cu principalele legislațiuni străine*. Tomul IX, Editura Tipografiei Ziarului „Curierul Judiciar”, București, 1910, 549.

24 ALEXANDRESCO: *Explicațiunea...*, tomul I, i. m., 18.

25 A törvénygyűjtemény hivatalos elnevezése *Adunarea cuprinzătoare în scurt din cărțile împărăteștilor pravile, spre înlesnirea celor ce se îndeletnicesc întru învățătura lor, cu trimiterea către cartea, titlul, capul și paragraful împărăteștilor pravile*, magyar fordításban *A császári törvénykönyvek könyveiből röviden összefoglalt gyűjtemény, azoknak a segítségére, akik ezek tanulmányozásával foglalkoznak, a császári törvénykönyvek könyvére, címére, fejezetére és paragrafusára való utalásokkal*.

díjazására, viszont ha nem fejezte be az ügyet, vagy nem a kapott utasítások mentén járt el, felelt a megbízójával szemben, és nem volt jogosult díjazásra. A meghatalmazott, aki más nevében járt el, a törvény szerint köteles volt biztosítékot (kauciót) adni a tárgyalás előtt annak érdekében, hogy a perben meghozott határozatok teljesítését biztosítsa. Csak akkor nem volt kötelezhető a meghatalmazott a biztosíték letételére, ha az őt meghatalmazó fél volt a felperes. Ha azonban az őt meghatalmazó fél alperes volt, akkor a meghatalmazott kezességet vállalt az alperesért („*chizeșie*”), vagy biztosítékot („*cauție*”) kellett adjon [VII. fejezet, 2. pont]. A megbízottakra vonatkozó rész egy általános tiltással fejeződik be, mely szerint az ügyvédeknek és a perben részt vevő feleknek tartózkodniuk kell egymás sértegetésétől. Aki ezt nem tartotta be, becsületvesztés volt a büntetése, ami valószínűleg azzal is járt, hogy többet nem lehetett perbeli képviselő az 1. pont alapján.

2. A Calimach-törvénykönyv

Szintén a fanarióta korszak hozadéka volt a román fejedelemségek első polgári törvénykönyve is, amelyet 1817-ben fogadtak el Moldvában, Scarlet Calimach fanarióta fejedelem uralkodásának idején. A készítettéről egyszerűen csak *Calimach-törvénykönyvként* (*Codul Calimach*²⁶) hivatkozott polgári törvénykönyv először görög nyelven jelent meg, majd 1933-ban román nyelvre is lefordították. 1865-ig volt hatályban, az Egyesült Fejedelemségek első közös polgári törvénykönyvének hatálybalépéséig. A kódex megjelenése beilleszthető a XIX. század elején megindult európai kodifikációs hullámba, amely a nyugati országok után a kelet-közép-európai térség országait is elérte.²⁷

A kódex főként a bizánci hagyományokat követte, szerkesztői forrásaként a császári törvényeket (Baszilikák) jelölték meg, de szerkezetére és tartalmának egyes részeire az éppen akkor megjelent 1811-es Optk. és a francia Polgári törvénykönyv is hatással volt.²⁸ Az osztrák hatás Christian Flechtenmacher, brassói eredetű szász jogásznak volt köszönhető, aki a törvénykönyv szerkesztőbizottságának vezéralakja volt Anania Cuzanos és Andronache Donici mellett. Flechtenmacher jogi és filozófiai tanulmányait Bécsben végezte, Calimach fejedelem meghívására jogászként tevékenykedett az udvarban, és az ő közvetítése által ismerték meg az osztrák jogot. A francia polgári törvénykönyv, amelyből egyébként is merített az osztrák törvényhozás, közismert volt, és különösebb közvetítés nélkül is hatott minden olyan jelentősebb társadalmi kérdés kapcsán, amely a polgárosodás nyomán vetődött fel.²⁹

26 Hivatalos elnevezések szerint *Codul civil al Principatului Moldovei* (1816), és *Codică țivilă sau politică a Prințipatului Moldovii* (1833). Lásd Andrei RĂDULESCU (szerk.): *Codul Calimach. Ediție critică*, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, București, 1958, 36–37.

27 VERESS: *i. m.*, 43.

28 Beszédes, hogy például a román polgári jog egyik legkiemelkedőbb XX. századi jogtudósa, Dimitrie Alexandresco az *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român* című 11. kötetes munkájában is a *Calimach-törvénykönyv* rendelkezéseire történő utalásoknál hozza az Optk. megfelelő rendelkezéseit is.

29 DEMETER: *i. m.*, 209; VERESS: *i. m.*, 44.

Szerkezetét tekintve a törvénykönyv három részből épült föl: a személyekre, a dolgokra és a személyekre és dolgokra egyaránt vonatkozó szabályok. A képviselő szabályait elszórta találjuk meg a törvénykönyvben, amely megkülönböztette a törvényes („*împuternicirea legiuită*”)³⁰ és bírósági meghatalmazást („*împuternicirea judecătorească*”),³¹ illetve a meghatalmazási szerződést („*tocmala împuternicirii*”), vagyis a megbízást. A meghatalmazási szerződés szabályait a jogalkotó a dolgokról szóló második rész 25. fejezetében helyezte el, amely a meghatalmazás és a mások érdekében végzendő egyéb cselekmények címet viselte (1347–1397. §-ok).³²

A megbízást mint olyan jogügyletet meghatalmazásnak nevezi, mely alapján valaki vállalja, hogy egy másik személy által parancsolt feladatot ez utóbbi nevében elvégez (1347. §). A megbízás közvetlen képviselőt eredményezett, a megbízott által kötött jogügylet értelmében a megbízó szerzett jogokat és kötelezettségeket (1366. §). Ha a megbízott nem tájékoztatta a harmadik felet arról, hogy megbízotti minőségben jár el, ez nem befolyásolta a harmadik személy megszerzett jogait (1367. §). Ennek eredményeként a megbízott közvetlenül felelt a harmadik személlyel szemben.

Vitatott kérdés volt, hogy az intellektuális munkák elvégzése minden esetben a megbízás tárgyát képezték, vagy képezheték a vállalkozási szerződés (a törvénykönyv szóhasználatával élve munkabérlés³³) tárgyát is. Mindkét szerződés tárgya ugyanis valamilyen feladat ellátása egy másik személy érdekében. A törvénykönyv a vállalkozási szerződést úgy határozta meg, mely alapján valaki egy mesterségbeli munka elvégzését vállalja előre meghatározott pénzbeli fizetségért (1539. §). Ugyanakkor az 1551. § alapján a vállalkozási szerződésre vonatkozó szabályok alkalmazandók voltak minden olyan megállapodásra, amely értelmében egy személy a munkájáért pénzt vagy más fizetséget kap. A francia felfogás alapján az intellektuális munkák minden esetben megbízás tárgyát képezték (Pothier), azonban a román szakirodalom szerint ez az elmélet nem állta meg a helyét a Calimach-törvénykönyv rendszerében, tekintettel az 1539. és 1551. §-ok imént idézett rendelkezéseire. A két szerződés közti alapvető elhatárolási elem a képviselői jog megléte, amely együtt jár a megbízási szerződéssel, de hiányzik a vállalkozási szerződés esetében, a vállalkozó nem képviseli a kedvezményezettet.³⁴ Ezt a koncepciót az 1864-es román Polgári törvénykönyv elfogadása után is fenntartották a szakirodalomban és a joggyakorlatban.³⁵

A törvénykönyv szóhasználat a felek megnevezésével kapcsolatban nem következens. A megbízóra egyaránt használja az „*încredințătoriu*” (rábízó), „*ocîrmuitor*” (megbízó), „*împuternicitoriu*” (meghatalmazó) kifejezéseket, a megbízottra pedig az „*împuternicit*” (meghatalmazott) és „*vechil*” (megbízott) kifejezéseket is. A megbízottnak

30 A szülők és férfiak képviselői joga a gyerekeik, illetve feleségük ügyei tekintetében. Ennek részletszabályai a 106., 204., 1638., 1639., 1660–1662. §-ban található.

31 A bíróság által elrendelt gyámság („*epitropie*”) és gondnokság („*curatelă*”) esetei. Ezek részletszabályai a 258., 272., 356., 372., 1296. és 1307. §-ban található.

32 „*Pentru împuternicire și alte soiuri de ocîrmuiri a trebilor străine.*”

33 „*Năimirea lucrărilor.*”

34 Vö. ALEXANDRESCO: *Explicațiunea...*, tomul IX, i. m., 251–254.

35 Dan CHIRICĂ: *Probleme controversate privitoare la contractul de mandat*, https://www.juridice.ro/essentials/1903/probleme-controversate-privitoare-la-contractul-de-mandat#_ftnref120 (letöltés ideje: 2025. 03. 01.).

alapvetően teljes cselekvőképességgel kellett rendelkeznie. Ennek ellenére, amennyiben nem rendelkezett cselekvőképességgel, de az ügyet a megbízás határainak tiszteletben tartásával kötötte meg, az így végzett cselekmény vagy kötött jogügylet érvényes volt a megbízó és harmadik személy között (1368. §). Ebből a rendelkezésből az következett, hogy sem a megbízó, sem a harmadik személy nem hivatkozhatott a megbízott cselekvőképességének hiányára, ha egyébként a megbízott a megbízásnak megfelelően járt el. Bár a törvénykönyv szabályaiból nem vezethető le, az igazságügyi főkancellár („*Marele Logofăt al Dreptății*”) 1949. december 21-i 6380. számú útmutatása alapján nők nem lehettek megbízottak.³⁶

Amennyiben több személyt bíztak meg egy feladat ellátásával, főszabály szerint ezek együtt dolgoznak, kivéve, ha egyik vagy több közülük nem kapott írásos meghatalmazást, hogy az ügyet egyedül is elláthatja (1359. §). A megbízás akár harmadik személy javára is szólhatott. Amennyiben a megbízó a megbízást elfogadta, a harmadik személy (tulajdonképpen kedvezményezett) a megbízó vagy a megbízott értesítésétől számítva közvetlenül jogot szerzett arra, hogy nem teljesítés esetén bármelyiket perelje (1369. §).

Főszabály szerint feltételezte a megbízás ingyenességét, kivéve akkor, ha a felek kifejezetten vagy hallgatólagosan megállapodtak abban, hogy a szerződés visszterhes. Ebből a szempontból meghatározó volt a megbízó/meghatalmazó anyagi helyzete (1348. §). Ellenkező megállapodás hiányában a megbízott sem a megbízótól, sem harmadik személytől nem fogadhatott el díjat, kivéve, ha a tevékenység ellátását hivatásszerűen végezte (pl. ügyvédek, orvosok, mérnökök) (1361. §).

Az 1349. § alapján a megbízást szóban és írásban is lehetett adni. A képviselői jogot rögzítő okiratot a törvénykönyv meghatalmazási levélnek („*scrisoare de împuternicire*”) nevezi. Megjelenik a hallgatólagos megbízás intézménye is. Ezt a szerződésekre jellemző általános szabályból lehet levonni (1154. §), melyek alapján a szerződéshez szükséges beleegyezést hallgatólagosan is meg lehet adni, a megbízás szabályai pedig nem tesznek erre vonatkozó kifejezett korlátozást.³⁷ Az a megbízott, aki kereskedelmi vagy hasonló ügyekben már korábban képviselte a megbízót, köteles volt késedelem nélkül értesíteni utóbbit, hogy elvállalja-e vagy nem az új megbízást, ellenkező esetben felelt az így okozott kárért (1355. §).

A törvénykönyv megkülönböztette az általános és különös, illetve a korlátlan és korlátozott megbízást. Az általános megbízás értelmében a megbízott a megbízó összes ügyében eljárhatott, a különös megbízás vonatkozhatott egy konkrét ügyre vagy ügycsoportra (1350. §). Különös megbízásra³⁸ volt szükség az adásvételhez, a kölcsönhöz, a pénz vagy más dolgok átvételéhez, a perindításhoz és peregyezéshez (1352.

³⁶ RĂDULESCU: *Codul Calimach...*, i. m., 21.

³⁷ ALEXANDRESCO: *Explicațiunea...*, tomul IX, i. m., 560.

³⁸ A különös megbízás román jogban meghonosodó kifejezése, a „*mandat special*” vagy „*procură specială*” erre a §-ra vezethető vissza. Az 1864-es Ptk. erről szóló 1536. cikkének (2) bekezdése nem az egyébként alapul szolgáló francia Ptk. megfelelő rendelkezését vette át, hanem az olasz Ptk. 1741. cikkének (2) bekezdését. Az ott szereplő kifejezett meghatalmazást („*mandato espresso*”) azonban a „*mandat special*”-ra cserélte, áttemelve a Calimach-törvénykönyv szóhasználatát. A 2011-ben hatályba lépett új román Ptk. is a „*mandat special*” kifejezést használja. Vö. ALEXANDRESCO: *Explicațiunea...*, tomul IX, i. m., 572, 579.

§), valamint az örökség elfogadásához és az arról történő lemondáshoz, a társasági szerződés megkötéséhez, a választottbíró kijelöléséhez, a jogról való ingyenes lemondáshoz (1353. §).

Ami a felek jogait és kötelezettségeit illeti, a törvénykönyv megfogalmazása szerint a megbízott köteles volt szorgalommal és jóhiszeműen teljesíteni a megbízást, úgy, ahogy azt megígérte és ahogy a megbízásban szerepel, valamint köteles mindent, amit szerzett, a megbízójának átadni (1356. §). Még akkor is, ha korlátozott megbízással rendelkezett, megtehetett minden olyan cselekményt, ami a megbízás teljesítéséhez szükséges volt. Ha azonban szükség nélkül átlépte a megbízás határait, személyesen felelt az okozott károkért (1357. §). A megbízás határainak átlépése esetén meg kellett vizsgálni, hogy az átlépés szükséges volt-e. Ebben a tekintetben figyelembe kellett venni a megbízás tartalmát, azokat az eseteket, amikor különös megbízásra van szükség (1352–1353. §), és az ügy természetét (1364. §). Ha a megbízó jóváhagyta a megbízás határain túllépő megbízó tevékenységét, vagy hasznot húzott belőle, köteles volt az ezzel járó költségeket is viselni (1365. §). A törvénykönyv rendelkezéseiből azonban nem derült ki, hogy mi volt a jogi helyzete a megbízó által jóvá nem hagyott, a megbízás határait túllépő jogügyletnek vagy cselekménynek.

A megbízott alapvetően személyesen kellett eljárjon, kivéve, ha külön engedélyt kapott a helyettesítésre, vagy a körülmények következtében a helyettesítés szükség-szerű volt. Engedély nélküli helyettesítés esetén a megbízott személyesen felelt a helyettesítő cselekményeiért, engedélyezett vagy szükséges helyettesítés esetén csak a helyettesítő kiválasztása körül felmerülő vétkességért volt felelős (1358. §). Végül pedig a megbízó köteles volt megtéríteni a megbízónak okozott bármilyen kárt, és a megbízó kérésére számot kellett adnia a megbízás teljesítéséről (1360. §).

A megbízó köteles volt megtéríteni a megbízott által eszközölt szükséges és hasznos költségeket, még akkor is, ha az ügyet nem sikerült teljesíteni. Ugyanakkor, a megbízó kérésére köteles volt a szükséges költségek fedezésére elegendő összeget megelölgezni. Amennyiben a megbízás teljesítése során és azzal összefüggésben a megbízottat kár érte, a megbízónak az elszenvedett kárt meg kellett térítenie (1362. §). Sajátos módon a törvénykönyv két példát is ad erre az esetre a paragrafust követő megjegyzésben: ha a megbízó veszélyes szarvasmarhát ad át a megbízónak eladás céljából, és az kárt okoz neki; azzal bízta meg a megbízottat, hogy egy vagyontárgyat mentsen ki a tűzből, és a kimentés során megsérül.

Ingyenes megbízás esetén a megbízó a megbízás teljesítésével össze nem függő károk esetén is köteles volt kártérítést fizetni a megbízónak, ekkor az ingyenes megbízás visszterhessé alakult át. Az 1363. § alapján az ingyenes megbízást visszterhesnek kellett tekinteni, ha a megbízott előre nem látható esemény során (vihar, rablótámadás stb.) kárt szenvedett. Ekkor az eset körülményeinek függvényében a megbízó köteles volt díjat fizetni a megbízónak, melynek összegét szakértőknek kellett megállapítaniuk a legmagasabb ár alapján, amelyet valaki más hasonló feladatért kaphatott volna. Ebből és az 1362. §-ból következik, hogy a visszterhes megbízás esetén a megbízott viselte azokat a károkat, amelyek nem voltak közvetlen összefüggésben a megbízás teljesítésével, a díjazás ténye ezt a veszélyt rá háritotta.

A megbízás megszűnhetett annak visszavonásával („*luare înapoi*”) a megbízó részéről, a megbízásról való lemondással („*lepădare*”), illetve a felek halálával vagy megszűnésével, amennyiben ez jogi személy. Visszavonás esetén a megbízó köteles volt megtéríteni a megbízó addigi költségeit, esetlegesen elszenvedett kárát, és köteles volt arányosan kifizetni a megállapított díjat (1370. §). Ugyanez a szabály érvényesült akkor, ha a megbízás teljesítése lehetetlenné vált valamilyen előre nem látható esemény folytán (1371. §). A megbízott szintén megszüntethette egyoldalúan a szerződést, vagyis lemondhatott a megbízásról. Ha a megbízott nem valamilyen előre nem látható körülmény miatt mondott le a megbízásról, köteles volt megtéríteni a megbízónak okozott kárt (1372. §). A megbízási szerződés megszűnt akkor is, ha valamelyik fél elhalálozott vagy megszűnt. A megbízott azonban köteles volt befejezni a megbízást, ha az ügy elhagyása előreláthatóan kárt okozott volna az örökösöknek, vagy kikötötték, hogy az a halál esetén is folytatódik (1373. §).

Mindegyik megszűnési ok esetén, a halasztást nem tűrő teendők tekintetében a megbízást folytatni kellett, amíg a megbízó vagy örökösei másképp nem rendelkeztek (1376. §). Bár nem irt elő tájékoztatási kötelezettséget a megbízás megszűnésével kapcsolatosan, az 1377. § értelmében a megbízott harmadik személlyel kötött jogügyletei érvényesek maradtak, ha nem tudott a megbízás megszűnésének tényéről. Amennyiben a megbízott értesült a megszűnés tényéről, de ezt elhallgatta a harmadik személy előtt, a megbízó csak a megbízottól követelhetett kártérítést, a jóhiszemű harmadik személy helyzetét nem befolyásolta. Jogi személy megbízó vagy megbízott csődje esetén („*concur de creditorii*”) a megbízás a csődeljárás közzétételétől számítva szűnt meg, a megbízott által ezután végzett cselekmények érvénytelennek minősültek (1375. §).

A törvénykönyv a polgári jogi megbízás mellett a kereskedelmi megbízást is szabályozta. Úgy rendelkezett, hogy a megbízásról szóló szabályokat megfelelően kell alkalmazni azokra az esetekre is, amikor áruk, tengeri hajók, üzletek tulajdonosai vagy egyéb mesterséget gyakorlók más személyre (rendszerint nagyobb kereskedőkre) bízták bizonyos ügyek ellátását (1378. §). Ugyanakkor megjelent a vélelmezett képviselő esete is az üzlethelyiségekben tevékenykedő eladók vagy inasok tekintetében. Amennyiben ezek a személyek eladásra jogosultak voltak, a törvény vélelmezte, hogy átvételre és bizonylat kiállítására is jogosultak voltak (1382. §).

A Calimach-törvénykönyv alkalmazásával egy időben kezdődik el Moldvában a perbeli képviselő professzionalizálódásának folyamata is, ekkor jelennek meg ugyanis az első jogszabályok, amelyek külön feltételek teljesítését írták elő a perbeli képviselőkre. 1839. június 11-én jelenik meg az első törvény, amely tételesen felsorolta azokat a követelményeket, amelyeket a képviselőknél teljesíteniük kell, hogy polgári perekben eljárhassanak. Mivel túl kevés személy teljesítette volna az előírt feltételeket, 1846-ig felfüggesztették alkalmazását. Az 1840. október 18-i 350. számú uralkodói rendelkezés előírta viszont, hogy perbeli képviselőhöz közhiteles meghatalmazás szükséges, az Igazságügyi Minisztérium 1860. október 5-i 65. számú körlevele alapján pedig csak az ügyvédeknek vagy a családtagoknak adott perbeli meghatalmazásokat engedték hitelesíteni.³⁹

39 RĂDULESCU: *Codul Calimach...*, i. m., 890.

3. A Caragea-törvénykönyv

Moldva első polgári törvénykönyvével egyidejűleg Havasalföldön is új törvénykönyv készült el, Ioan Gheorghe Caragea fejedelem kezdeményezésére. A *Legiuirea Caragea* vagy *Condica lui Caragea*⁴⁰ cím alatt is emlegetett kódexet 1818-ban tették közzé először Bécsben, görög nyelven, majd Bukarestben, román nyelven. A Calimach-törvénykönyvhöz hasonlóan, a Caragea-törvénykönyv is az Egyesült Fejedelemségek közös polgári törvénykönyvének hatálybalépéséig (1865) érvényben maradt Havasalföldön. Az új törvénykönyv forrásai változatlanul a császári törvények és a helyi szokásjog, viszont kimondott cél volt az azonosított ellentmondások feloldása, és ahol szükséges, a szabályok kiegészítése, új jogszabályok alkotása.⁴¹

A Caragea-törvénykönyv általános törvénygyűjtemény volt, egyszerre szabályozta a polgári jogot, büntetőjogot és eljárásjogot, szemben a Calimach-törvénykönyvvel, amely kizárólag a polgári jogot szabályozta. Rendelkezései kevésbé mondhatók modernnek, inkább feudális jellegűek, és elsősorban az uralkodó feudális osztály hatalmát kívánták megszilárdítani. Megalkotása elsősorban Atanasie Hristopol főkancellár (logothetész) és egy Nestor nevű főtisztviselő nevéhez köthető. Hristopol szépirodalmi készségeiről volt ismert, ennek eredményeként a görög nyelvű szöveget ugyan irodalmi színvonalúnak minősítették, azonban a szakszerű megfogalmazás tekintetében hiányosságokat mutatott. A román nyelvű változat egyik fő problémája az volt, hogy a román jogi szaknyelv ekkor még kialakulóban volt, ezért sok fogalomnak még nem volt román megfelelője.⁴²

Szerkezetét tekintve a törvénykönyv hat részből állt: személyek, dolgok és tulajdonjog változásai, szerződések, tulajdonjog szerzésének módozatai, büntető rendelkezések, büntető és polgári eljárásjog. A szerződésekről szóló III. rész XIX. fejezete foglalkozott a megbízással, a XX. fejezete pedig a perbeli megbízással. A megbízást „*vechilet*”-nek nevezi, a perbeli megbízás elnevezése pedig a „*vechitul pentru judecări*”. Az ügyleti képviselőt ezen két formája mellett szabályozva volt a törvényes képviselőt is „*epitropie*” cím alatt a törvénykönyv XXI. fejezetében.

A szerződésekről szóló III. rész, I. fejezet 6. §-a úgy fogalmazott, hogy „*szerződéseket saját magunk vagy más által is köthetünk, levélben, közvetítő vagy egyéb más eszköz által*”. Később ezt kiegészítette a Semmitőszék 1863. évi 211. határozata, amely megállapította, hogy meghatalmazás nélkül senki sem köthet szerződést mással.⁴³

A megbízást úgy határozta meg a Caragea-törvénykönyv, mint az a jogügylet, mely értelmében a megbízott („*vechil*”)⁴⁴ elvégez egy feladatot, a megbízó („*stăpân*”) pedig szerzi (megkapja) azt [III. rész, XIX. fejezet, 2. §]. A megbízóra szó szerinti fordításban

40 Az 1818-as első román kiadás teljes címe a következő volt: *Legiuirea a prea înălțatului și prea Pravoslavnicului Domn și oblăduitoriu a toată Ungrovlahia I. Ioan Georgia Caracea*.

41 DEMETER: *i. m.*, 209; VERESS: *i. m.*, 45.

42 Vö. DEMETER: *i. m.*, 210; Andrei RĂDULESCU (szerk.): *Legiuirea Caragea. Ediția critică*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1955, X.

43 Semmitőszék, II. osztály, 1863. évi 211. számú döntés, közzétéve *Buletinul Deciziunilor Curții de Casație*, 1863.

44 Megbízott az, aki a megbízó helyében áll bármilyen ügyben (III. rész, XIX. Fejezet, 1. §).

az „úr”, „gazda” kifejezést használta. A meghatározásból következik, hogy a megbízás közvetlen képviseletet eredményezett, a megbízás határain belül kötött jogügyletek kötelezték a megbízót [III. rész, XIX. fejezet, 10. §.] A megbízás tárgya lehetett szerződéskötés, adásvétel, bérlet, átadási vagy átvételi kötelezettség teljesítése, felvigyázás, ajándékozás, peregyezség és egyebek [III. rész, XIX. fejezet, 3. §.]. E felsorolás alapján megállapíthatjuk, hogy a törvénykönyv koncepciójában a megbízás alapvetően szerződéskötésre vonatkozott.

A megbízás alapvetően konszenzuális jogügyletként került szabályozásra, amelyet a megbízó közvetlenül vagy egy másik személy közvetítésével is megkötöhetett, akár írásos vagy bármilyen más formában.⁴⁵ Ezen kívül megkülönböztette a törvénykönyv az általános („*fără deosebire*”) és különös („*cu deosebire*”),⁴⁶ a korlátlan („*cu deplină putere*”) és korlátozott megbízást (III. rész, XIX. fejezet, 3. §).

A törvénykönyv nem tartalmazott semmilyen rendelkezést arra vonatkozóan, hogy a megbízás ingyenes vagy visszterhes jogügylet-e, csak a megbízás során felmerülő költségek megtérítését szabályozza. Tekintettel a szerződésekre vonatkozó általános szabályokra, melyek alapján a törvénybe nem ütköző szerződések törvényi erővel rendelkeztek (III. rész, I. fejezet 10. §), megállapíthatjuk, hogy a megbízás lehetett ingyenes és visszterhes is, hiszen semmilyen jogszabály nem tiltotta meg a díjazás elfogadását.

Amennyiben a megbízó ugyanazon ügyben való eljárásra egyszerre több megbízottal is szerződést kötött, a megbízottak egyetemlegesen feleltek a megbízás teljesítéséért, valamint az esetlegesen okozott károkért is, függetlenül attól, hogy melyik megbízó okozta a kárt (III. rész, XIX. fejezet, 13–14. §). Nem voltak azonban kötelesek a megbízottak együtt dolgozni, erre vonatkozóan a törvény nem állapít meg kötelezettséget.

Ami a felek kötelezettségeit illeti, a megbízó elsődleges kötelessége a megbízás teljesítése volt, a szerződés előírásainak és a megbízó céljainak megfelelően, csalárdsga nélkül („*fără viclesug*”). Amennyiben a megbízott nem tett eleget ezeknek a követelményeknek, és ezzel kárt okozott a megbízónak, az okozott kárt természetesen meg kellett térítenie. Nem felelt viszont az a megbízó, ha a kár nem neki felróhatóan következett be (III. rész, XIX. fejezet, 5–7. §). Ugyanígy, a megbízó akkor sem felelt a megbízóval szemben, ha a megbízást pusztán gondatlanságból nem teljesítette, de a megbízót ezáltal kár nem érte (III. rész, XIX. fejezet, 8. §). A felelősség kérdését a törvénykönyv tehát a konkrét kár bekövetkeztétől tette függővé.

A megbízás teljesítésének megkezdése kiemelt jelentőséggel bírt, hiszen addig a pontig a megbízó újabb utasításokat adhatott, akár az eredeti utasítással ellentéteseket is. Miután a megbízott megkezdte a teljesítést, a megbízónak már nem volt lehetősége az utasítások további módosítására, és terhelték őt a megbízás megkezdése idején érvényes utasítások alapján végzett jogcselekmények (III. rész, XIX. fejezet, 11. §).

45 A Semmitőszék I. osztályának 1867. évi 499. határozata (közzétéve: Buletinul Deciziunilor Curții de Casație, 1867) megerősítette, hogy a megbízást akár írott forma nélkül is meg lehet kötni.

46 Peregyezség megkötéséhez különös megbízásra volt szükség. Lásd. Semmitőszék, polgári kollégium 1863. évi 28. számú döntése, közzétéve: Buletinul Deciziunilor Curții de Casație, 1863.

A megbízó kötelezettségeiről meglehetősen szűkszavú a törvénykönyv. Csupán annyit írt elő, hogy a megbízó köteles a megbízott által, a megbízás teljesítése során eszközölt szükséges költségek megtérítésére, kamattal együtt. Amennyiben a megbízott átlépte a megbízó által jóváhagyott keretet, de a költségek szükségesek voltak, a megbízó így is köteles volt ezeket megtéríteni. A keretet meghaladó és nem szükséges költségeket azonban a megbízott viselte [III. rész, XIX. fejezet, 9. §].

A Caragea-törvénykönyv a megbízás megszűnési okai között csak a megbízott lemondását („*lepădare*”) és a felek halálát szabályozza, ennek ellenére véleményünk szerint a megbízó is egyoldalúan megszüntethette a megbízást, tekintettel annak *intuitu personae* jellegére. A megbízás teljesítésének megkezdéséig a megbízott indoklás nélkül felmondhatta a szerződést, a megbízás teljesítésének megkezdése után főszabály szerint csak indokolt esetben, vagy ha akadályoztatva volt. A törvénykönyv ez utóbbi esetekre példákat is ad: betegség, időhiány politikai funkció betöltése miatt és egyéb hasonló okok. Ennek ellenére, a megbízott teljesítés közben, fontos ok nélkül is felmondhatta a szerződést, ha ezzel a megbízónak nem okozott kárt, nem veszélyeztette az ügy teljesítését, és a megbízónak lehetősége volt új megbízottat kinevezni az ügy ellátására (III. rész, XIX. fejezet, 15–16. §). A megbízottnak mindaddig el kellett látnia az ügy teljesítését, amíg nem értesítette a lemondásról a megbízót, kivéve, ha valamilyen akadályoztatás vagy előre nem látható történés miatt nem tudta ezt megtenni (III. rész, XIX. fejezet, 17. §).

Bármelyik fél halála a megbízási szerződés megszűnését eredményezte, amely az elhalálozás tudomásulvételétől fejtette ki joghatásait. Így, ha a megbízott a halál tudomásulvételéig bizonyos jogcselekményeket végzett a már elhunyt megbízó nevében, azok az örökösökkel szemben hatályosak voltak, és joga volt az ezzel járó költségek megtérítésére is. Ha tudva a megbízó haláláról, a megbízott továbbra is eljár, minden okozott kárért felelt (III. rész, XIX. fejezet, 18–20. §). A törvénykönyv a megszűnési okok tekintetében nem foglalkozik a jogi személy megbízó vagy megbízott esetével.

Bár nincs tételesen felsorolva a megbízást megszüntető okok között, véleményem szerint a megbízás megszűnését eredményezte egy új, az első megbízással azonos tárgyú megbízás megkötése egy másik személlyel (hallgatólagos visszavonás). Ez a Caragea-törvénykönyv III. rész, XIX. fejezet, 12 §-ból következett, amely úgy rendelkezett, hogy ilyen esetben a megbízót kötik az első megbízott által megkötött jogügyletek, és köteles megtéríteni a neki járó költségeket, hasonlóan a többi tételesen felsorolt megszűnési módhoz. Az új megbízás megkötése után tehát a régi megbízott elszámolt az addig végzett cselekményekről, jogosult volt költségei megtérítésére, de többé már nem képviselhetette a megbízót.

Mivel a Caragea-törvénykönyv nemcsak anyagi, hanem eljárásjogi szabályokat is tartalmazott, ezért külön fejezetben szabályozta a perbeli képviselést, amit perbeli megbízásnak nevez („*vechilet pentru judecătii*”). Ez elsősorban formai szempontból tért el a polgári megbízástól. A perbeli megbízást minden esetben írásba kellett adni (III. rész, XX. fejezet, 2. §). Másik fontos előírás, hogy amennyiben a megbízás korlátlan volt és a bíróság a megbízót elmarasztalta, a megbízott volt köteles azt teljesíteni. A közvetlen képviselést elve tehát csak korlátozott perbeli megbízás esetében volt alkalmazandó (III. rész, XX. fejezet, 3. §). Végül a törvénykönyv megjegyzi, hogy perbeli képviselést esetén a megbízott örökösei nem kötelesek folytatni a megbízást (III. rész, XX. fejezet, 3. §).

4. Az 1840. évi Kereskedelmi törvénykönyv⁴⁷

A Calimach- és Caragea-törvénykönyvek elfogadását követő időszakban kezdődik meg a két román fejedelemség jogrendszerének közelítése, melynek fő mozgatórugója a térségben folyó orosz–török konfliktus volt. A jogközelítés fontos eseménye a mindkét fejedelemségben bevezetett ún. Szervezeti Szabályzat („*Regulamentul Organic*”), amely Havasalföldön 1831. július 1-jén, Moldvában pedig 1832. január 1-jén lépett hatályba. A Szervezeti Szabályzatot Paul Kiselef gróf, a megszálló orosz csapatok parancsnoka dolgoztatta ki, az orosz–török háborút lezáró 1826. évi akermani békeszerződés és az azt megerősítő és kiegészítő adrianopoli szerződés alapján, de a török szultán jóváhagyása után lépett hatályba. Főleg alkotmányjogi és közigazgatásjogi jellegű szabályokat tartalmazott, de számos előírása kiterjedt más jogágakra is. Hatályát csak a fejedelemségek egyesülése után (1859) életbe léptetett törvényekkel veszítette el.⁴⁸

A polgári jogviszonyok tekintetében a Szervezeti Szabályzatok hatályban tartották mind a Calimach-, mint a Caragea-törvénykönyvet, a kereskedelmi viszonyok tekintetében pedig előírták a francia kereskedelmi törvénykönyv alkalmazását és ennek lefordítását román nyelvre, természetesen adaptálva a helyi viszonyokhoz.⁴⁹ Az 1807. évi francia Kereskedelmi törvénykönyv 1838. évi módosításait is tartalmazó román fordítása végül 1840. január 1-jén lépett hatályba Havasalföldön. Moldvában formálisan nem léptettek hatályba kereskedelmi törvénykönyvet, de szokásjogi alapon megoldásaira tekintettel voltak jogviták eldöntésében.⁵⁰ A két fejedelemség egyesülése után a havasalföldi Kereskedelmi törvénykönyv alkalmazását kiterjesztették az Egyesült Fejedelemségek területére, amely így 1887-ig maradt hatályban.

Az 1840. évi Kereskedelmi törvénykönyv három részből állt: a kereskedelemről általában (I. könyv), a csődről (II. könyv) és a tengeri kereskedelemről (III. könyv). A képviselő szempontjából releváns jogszabályokat az I. könyv VI. címében találunk, melyben a román jogtörténelem során először szabályozásra került a bizományi szerződés (87–91. cikkek) és a szállítmányozási szerződés (92–98. cikkek), mint a közvetett képviselő formái.

A törvénykönyv a bizományi szerződést („*comision*”) nem, csak a bizományos („*comisionariu*”) fogalmát határozta meg. A törvénykönyv értelmében a bizományos

47 Az 1840. évi Kereskedelmi törvénykönyv mentén írott szakirodalomért lásd: Scarlat N. GHICA: *Dreptul comercial român după principiile și ordinul condiceii de comerț. Tomul I*, Tipografia lui Iosif Kopainig, București, 1853; Scarlat N. GHICA: *Dreptul comercial român după principiile și ordinul condiceii de comerț. Tomul II*, Tipografia lui Iosif Kopainig, București, 1854; Vasile BOERESCU: *Esplicarea condiceii comerciale române*, Tipografia Jurnalului Național, București, 1859.

48 DEMETER: *i. m.*, 207.

49 Havasalföldi Szervezeti Szabályok 241. cikk, illetve Moldvai Szervezeti Szabályok 318. cikk.

50 Erről tanúskodik az Államtitkárság („*Secretariatul de stat*”) 1836. január 16-i átirata az Igazságügyi Kancelláriának („*Logofetia dreptății*”). Lásd. Ovid SCHELARIE, Valeriu ȘTOPA: *Drept comercial = Istoria dreptului romanaesc. Vol. II, partea întâi*, Dumitru FROIU, P. Liviu MARCU, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1984, 301–302.

az, aki a saját vagy vállalkozása nevében, de megbízója („*insarcinatoru*”) érdekében és számlájára dolgozik (87. cikk). Ugyanakkor igyekezett pontosan elkülöníteni a bizománnyt a megbízástól. A törvénykönyv 88. cikke alapján, amennyiben a bizományos a meghatalmazója nevében járt el, a Caragea-törvénykönyv megbízásra vonatkozó szabályait kellett alkalmazni. Következésképpen a Caragea-törvénykönyv és az 1840. évi Kereskedelmi törvénykönyv rendszerében a bizomány csak közvetett képviselőt eredményezett, a megbízás pedig minden esetben alkalmazandó volt a képviselőt feltételező cselekmények esetén.

Részletszabályok tekintetében a bizományról szóló cikkekben tulajdonképpen csak a bizományos előjogait rögzítette a törvénykönyv. A bizományos, aki egy másik piacról elküldött árukért előleget fizetett, hogy azokat a megbízó érdekében értékesítse, elsőbbséget élvezett az előleg, a kamatok és a költségek behajtására a többi hitelező előtt, ha az áru az ő birtokában, raktárában vagy közraktárban volt elhelyezve. A szabály akkor is alkalmazandó volt, ha a bizományos még nem jutott az áruk birtokába, de fuvarokmányokkal bizonyítani tudta, hogy az árut már elküldték neki (89. cikk). Nem rendelkezett előjoggal azonban, ha az áruk valamilyen közhatóság vagy a bizományos székhelyétől eltérő harmadik személy birtokában volt megőrzés céljából (91. cikk). Végül pedig elsőbbséget élvezett a többi hitelezővel szemben az eladott árukból befolyt pénzeszegek tekintetében a saját költségei behajtására (90. cikk).

A szállítmányozási szerződést a törvénykönyv „*szárazföldi és vízi fuvarozási bizománynak*” nevezte („*comision de transporturi pe uscatu și pe apa*”), mely értelmében a szállítmányozó azért felelt, hogy a rá bízott áru időben és épségben megérkezzen a címzetthez. Amennyiben ez neki felróhatóan nem történt meg (késedelem, kár az áruban), a szállítmányozó közvetlenül felelt a megbízóval szemben (93–94. cikkek). Ellenkező megállapodás hiányában a szállítás közbeni kárveszélyt az áruk tulajdonosára hárította a törvénykönyv, aki viszont perelhette a szállítmányozót vagy a fuvarozót, ha azok felelőssége megállapítható volt (96. cikk). Végül pedig megjegyezte, hogy a szállítmányozó közvetlenül felel a megbízóval szemben, ha alszállítmányozót vett igénybe (94. cikk).

5. Összegzés

A fentiek alapján a román fejedelemségek ügyleti képviselő történeti fejlődéséről a következő általános következtetéseket vonhatjuk le:

Bár Dacia provinciában alkalmazandó volt a birodalmi római jog a helyi szokásjoggal együtt, és a *római* jogi képviselői szabályok alkalmazásra kerültek, a helyileg fennmaradt jogtörténeti emlékekben (viaszostáblákon) kevés utalás található a képviselő intézményére. Ezek a római jogi hagyományok ugyanakkor nehezen hozhatók közvetlen összefüggésbe a XIV. század elején létrejövő román államalakulatok jogrendjével, azok csak később bizánci közvetítéssel honosultak meg a fejedelemségekben.

Mindkét fejedelemség kezdeti időszakában a szokásjog volt az elsődleges jogforrás, amit az írásbeliség elterjedésével kiegészítettek a fejedelmek törvényei. Az első

írott jogszabályok a XV. század elején jelennek meg, de átfogó jogszabálygyűjteményekért a XVII. századig kellett várni. Vasile Lupu (Moldva) 1646-os törvénygyűjteménye („*pravila*”) már tartalmazott a képviseletre vonatkozó rendelkezéseket, különösen az egyházi és kereskedelmi ügyekben. Ezekből kiolvasható a közvetlen képviselet elvének elismerése, de rendszertani szabályozásról aligha lehet még beszélni. A korszak jogalkotása rendkívül szigorúan büntette a képviselők jogsértéseit, különösen az egyházi vagyron kezelésében. A szabályozás erősen vallásközpontú volt, az egyházi képviselők visszaélései akár halálbüntetéssel is járhattak. Bár Havasalföld önálló fejedelemség volt, Matei Basarab 1652-es törvénygyűjteményében tulajdonképpen ugyanazok a világi jogszabályok találhatók meg, mint Vasile Lupu törvénygyűjteményében. Bár nyilvánvalóan hatással volt egymásra a két fejedelemség törvényhozása, a hasonlóság abból is ered, hogy mindkét törvénygyűjtemény fő forrása a bizánci közvetítéssel átvett Baszilikák, vagyis a Corpus Juris Civilis átdolgozott, kivonatolt szabályai. A Baszilikákon keresztül tehát receptálta a római jog főbb elemeit mindkét fejedelemség, amelyet azonban ütközés esetén felülírt a helyi szokásjog.

A XVIII. századtól, a fanarióta korszakban új törvénygyűjtemények jelentek meg, amelyek egyértelműbben szabályozták a képviselet intézményét. A Havasalföldön 1780-ban kiadott *Pravilniceasca condică* és Moldvában az 1814-es *Codul lui Donici* már részletesebben foglalkozott a megbízással és a perbeli képviselettel. Az említett törvénykönyvek egyértelművé tették, hogy a képviselő cselekményei közvetlenül a képviselt személyében állnak be. Ugyanakkor már egyes esetekben valamilyen alakiség betartását is megkövetelték: a perbeli képviselethez írásos igazolás és tanúk kellettek, valamint a képviselők számára biztosíték (kaució) letételét írták elő, amely a tárgyalások során hozott döntések végrehajtását garantálta.

A román jogfejlődés szempontjából a Calimach-törvénykönyv kiemelt jelentőséggel bírt, hiszen általa már a XIX. század elején a modern értelemben vett polgári törvénykönyvvel rendelkezett Moldova, sok, már régebbi jogi hagyományokkal rendelkező európai ország előtt. Az ügyleti képviselet tekintetében is elmondható, hogy egy modern felfogású, sok tekintetben az Optk. rendelkezéseire hasonlító szabályozást hoz, amely azonosítja a megbízást az ügyleti képviselettel. Megfigyelhető egy terminológiai inkonzekvenca több kifejezés esetén, amely rámutat arra, hogy a román jogi nyelvezet ekkor még kialakulóban volt. Ehhez természetesen sokban hozzájárult a kódex is. A megbízás szabályozása tekintetében hű marad a római jogi gyökerekhez, de hoz néhány sajátos megoldást is. Ezek közül kiemelendő, hogy a polgári törvénykönyvben szabályozza a polgári és a kereskedelmi megbízást (kvázi monista módszerrel), megkülönbözteti az általános és különös megbízást, bizonyos helyzetekben az ingyenes megbízás visszterhessé alakult át, példákat ad a jogszabály pontosabb értelmezéséhez, megjelenik a vélelmezett és hallgatolagos megbízás is.

A Caragea-törvénykönyv ügyleti képviseletre vonatkozó szabályaival kapcsolatban kiemelendő, hogy ez tekinthető Havasalföldön a képviselet első szisztematikus szabályozásának. A képviselet sem fogalmilag, sem szabályozás tekintetében még nem különült el a megbízástól (tulajdonképpen a törvényes képviseletre is a megbízás kifejezést használja), mégis legalább rendszerszinten foglalkozik a kérdéssel. Sajátos, hogy külön fejezetben szabályozza a perbeli képviseletet (megbízást), ami a törvénykönyv

nem specializált szerkesztésének tulajdonítható. Mindezek ellenére, főleg összehasonlítva a vele egy időben alkotott Calimach-törvénykönyv szabályaival, elmondható, hogy sokkal kezdetlegesebb mind nyelvezeti, mint szabályozástechnikai szempontból. Például nem szabályozza, hogy a megbízás ingyenes vagy visszterhes jogügylet, mely ügyekhez kellett különös megbízás, mi történik a megbízás határain túllépő jogügyletekkel, a megbízó egyoldalúan megszüntetheti-e a jogügyletet. Néhány rendelkezése mai szemmel nézve nem tűnik méltányosnak a megbízóra nézve. Például a megbízónak kamatostól kellett visszafizetnie a megbízással járó költségeket, a megbízás megkezdése után nem adhatott új instrukciókat, vele szemben a megbízott főszabály szerint akkor felelt, ha felróható módon konkrét kárt okozott.

Az 1840-es Kereskedelmi törvénykönyv elsőként szabályozta a bizományi és szállítványozási szerződéseket, ezért mindenképpen említést érdemel. Ugyanakkor nem tekinthető átfogó szabályozásnak, mivel nem volt képes teljes mértékben kielégíteni a gyakorlati igényeket. A francia Kereskedelmi törvénykönyv csupán felszínesen foglalkozott a kereskedelmi szerződésekkel, ami részben azzal magyarázható, hogy nem állt rendelkezésre elegendő idő azok alapos kidolgozására. A román jogalkotó, amely lényegében kisebb módosításokkal csupán lefordította a francia szabályozást, ezt a hiányosságot nem orvosolta. Az így keletkező joghézagokat végül a bíróságok jogformáló tevékenysége és későbbi külön törvények pótolták.⁵¹

Irodalomjegyzék

1. DIMITRIE ALEXANDRESCO: *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român în comparațiune cu legile vechi și cu principalele legislațiuni străine. Tomul I, ediția a II-a*, Editura Tipografiei Ziarului „Curierul Judiciar”, București, 1906.
2. DIMITRIE ALEXANDRESCO: *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român în comparațiune cu legile vechi și cu principalele legislațiuni străine. Tomul IX*, Atelierele grafice Socec & Co, București, 1910.
3. BESENYŐ András: *Római magánjog. A római magánjog az európai jogi gondolkodás tükrében. 4. kiadás*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2010.
4. VASILE BOERESCU: *Explicarea condiceii comerciale române*, Tipografia Jurnalului Național, București, 1859.
5. DAN CHIRICĂ: *Probleme controversate privitoare la contractul de mandat*, https://www.juridice.ro/essentials/1903/probleme-controversate-privitoare-la-contractul-de-mandat#_ftnref120 (letöltés ideje: 2025. 03. 01.).
6. DEMETER JÁNOS: *A román jog kodifikálásának szakaszai és jellemzői*, Jogtudományi Közlöny, 1985/4, 207–216.
7. DUMITRU FIROIU, LIVIU MARCU P. (szerk.): *Istoria dreptului romanaesc. Vol. II, partea întâi*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1984.
8. FÖLDI András, HAMZA GÁBOR: *A római jog Története és Intitúciói. 22. átdolg. és bőv. kiadás*, Eszterházi Károly Egyetem, Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2016.

51 SCHELARIE, ȘTOPA: *i. m.*, 305.

9. Scarlat N. GHICA: *Dreptul comercial român după principiile și ordinul condiceii de comerț. Tomul I*, Tipografia lui Iosif Kopainig, București, 1853.
10. Scarlat N. GHICA: *Dreptul comercial român după principiile și ordinul condiceii de comerț. Tomul II*, Tipografia lui Iosif Kopainig, București, 1854.
11. HAMZA GÁBOR: *Az ügyleti képviselő: dogmatikai és elméleti vizsgálatok az antik jogoktól napjainkig*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979.
12. LIVIU P. MARCU (szerk.): *Istoria dreptului românească. vol. I*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980.
13. NÓTÁRI Tamás: *Római köz- és magánjog*, Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2011.
14. Andrei RĂDULESCU (szerk.): *Cartea românească de învățătură. Ediție Critică*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1961.
15. Andrei RĂDULESCU (szerk.): *Codul Calimach. Ediție critică*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1958.
16. Andrei RĂDULESCU (szerk.), *Îndreptarea legii*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1962.
17. RĂDULESCU Andrei (szerk.): *Legiuirea Caragea. Ediția critică*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1955.
18. VERESS Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*, Forum Iuris Kiadó, Kolozsvár, 2018.
19. VERESS Emőd: *Fejezetek a magyar magánjogi kodifikáció történetéből*, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2022.